

**ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

ЧОРНА ЮЛІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 346.91

**СВІТОВІ СИСТЕМИ БАНКРУТСТВА:
ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 12.00.04 – господарське право,
господарсько-процесуальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2018

Дисертація є кваліфікаційною науковою працею на правах рукопису.

Робота виконана в Інституті економіко-правових досліджень Національної академії наук України (м. Київ).

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Поляков Борис Мусійович,
Вищий господарський суд України, суддя
(м. Київ).

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Беяневич Олена Анатоліївна,
Науково-дослідний інститут приватного права і
підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,
завідуюча відділом правового забезпечення
ринкової економіки (м. Київ);

кандидат юридичних наук
Васьковський Олег Вікторович,
Господарський суд Закарпатської області,
Голова суду (м. Ужгород).

Захист відбудеться **«27» вересня 2018 року о 13 годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д11.170.02 в Інституті економіко-правових досліджень НАН України за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60, к. 202.

Автореферат розісланий **«27» серпня 2018 року.**

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н.О. Герасименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розвиток законодавства, що регулює відносини неплатоспроможності (банкрутства), є одним із пріоритетних напрямів правового забезпечення стабільності економічної системи України. Удосконалення діючих правових механізмів та запровадження нових є головними способами розвитку вітчизняної системи банкрутства, у зв'язку з чим комплексне науково-практичне дослідження зарубіжного досвіду у цій сфері набуває особливої актуальності.

При цьому рівень правового регулювання відносин банкрутства залежить від рівня економічного розвитку країни, оскільки обумовлений насамперед потребами останнього. Тому, законодавство у сфері банкрутства таких країн світу, як США, Великої Британії, Канади, Італії, Німеччини, Франції, Японії та Китаю, мають пріоритетний науковий інтерес із-поміж інших світових систем банкрутства, оскільки рівень економічного розвитку відображає ефективність правового регулювання господарських відносин.

Вказані країни є головними світовими виробниками промислової та сільськогосподарської продукції й послуг, при цьому тісно інтегровані економічно між собою та володіють потужним господарським капіталом у порівнянні з іншими світовими державами. Досвід правового регулювання відносин неспроможності та банкрутства у згаданих країнах має вагомое теоретичне та практичне значення на етапі реформування вітчизняного інституту банкрутства.

Слід зазначити, що з метою удосконалення правового масиву інституту банкрутства України такими вітчизняними вченими, як В.Г. Афанасьєв, О.М. Бірюков, А.А. Бутирський, І.А. Бутирська, І.О. Вечірко, В.В. Джунонь, О.А. Латинін, С.В. Мінковський, Б.М. Поляков, П.Д. Пригуза, В.В. Радзивілюк, Я.Г. Рябцева, О.О. Степанов, Л.Г. Талан та іншими проведено ґрунтовні науково-теоретичні дослідження основних елементів відносин банкрутства.

Деякі аспекти зарубіжного досвіду у цій сфері знайшли своє відображення у працях В.В. Джунонь «Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні», О.М. Бірюкова «Інститут неспроможності: порівняльно-правовий аналіз», А.А. Бутирського «Заходи щодо відновлення платоспроможності боржника як шлях подолання банкрутства», Б.М. Полякова «Право неспроможності (банкрутства) в Україні», О.А. Латиніна «Правове регулювання захисту прав кредиторів у справі про неспроможність (банкрутство)». Слід зауважити, що висвітлений в цих працях зарубіжний досвід стосувався систем банкрутства Великої Британії, США, Німеччини, Франції та Італії ще до їх нещодавнього реформування наприкінці ХХ сторіччя. Водночас комплексного дослідження зарубіжного досвіду з урахуванням систем банкрутства Канади, Японії та Китаю взагалі не проводилося.

Варто зауважити, що більшість вказаних праць вітчизняних науковців спрямовано на подолання практичних проблем функціонування інституту банкрутства в Україні, що виникали за попередньої редакції Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Тоді як після набрання чинності нової редакції Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 22.12.2011 р. № 4212-VI (далі – Закон України «Про банкрутство») проблематика законодавчого регулювання окреслилася в нових аспектах, зокрема, у невизначеності стосовно процесуальної сторони правового регулювання відносин банкрутства, відповідальності та оплати праці арбітражних керуючих, реалізації майнових активів боржника в процедурі банкрутства, судовому контролю за діяльністю учасників справи про банкрутство й іншому.

Можливість використання сучасних правових конструкцій у сфері банкрутства, що застосовуються провідними економічними країнами світу, з метою подолання проблем вітчизняної системи банкрутства може стати важливим теоретичним та практичним здобутком правової науки України.

Зазначені обставини у їх сукупності обумовлюють актуальність здійснення комплексного наукового дослідження світових систем банкрутства за прикладом провідних економічних держав.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Інституту економіко-правових досліджень НАН України в межах державної цільової комплексної програми «Правові засади регіоналізації державного управління економікою» (державна реєстрація № 0114U004338), де автором проведено дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання відносин банкрутства та розроблено пропозиції з удосконалення вітчизняного законодавства.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо вдосконалення вітчизняної системи банкрутства та підвищення ефективності правового регулювання у цій сфері в аспекті порівняння вітчизняної системи банкрутства та систем банкрутства провідних економічних держав світу, виявлення закономірностей і основних тенденцій розвитку правового регулювання відносин банкрутства та необхідності оновлення інституту банкрутства України в умовах Європейської інтеграції.

Для досягнення зазначеної мети у процесі дослідження було поставлено та вирішено наступні *завдання*:

розкрити соціально-економічний зміст і головні ознаки системи банкрутства як самостійної правової категорії та сформулювати визначення поняття системи банкрутства;

дослідити історію розвитку світових систем банкрутства та виокремити основні періоди формування права неспроможності;

провести класифікацію сучасних систем банкрутства;
виявити причини формування категорії «ефективна система банкрутства», визначити поняття й обґрунтувати основні цілі та принципи функціонування останньої;

здійснити порівняльно-правовий аналіз систем банкрутства провідних економічних країн світу та виявити ефективність окремих правових конструкцій зарубіжного законодавства про банкрутство;

встановити проблеми функціонування вітчизняної системи банкрутства, що пов'язані із специфікою здійснення провадження у справі про банкрутство у господарському судочинстві, та обґрунтувати способи їх вирішення;

з'ясувати теоретичні засади і правові можливості використання зарубіжного досвіду для удосконалення вітчизняного законодавства про банкрутство.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з відновленням платоспроможності боржника або визнанням його банкрутом.

Предметом дослідження виступають системи банкрутства провідних економічних країн світу.

Методи дослідження. Загальнонауковий метод *діалектичного* дослідження дозволив обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки формування існуючих систем банкрутства та об'єктивність застосування категорії ефективності правового регулювання відносин неспроможності на сучасному етапі розвитку конкурсного законодавства України (п. 1.3). *Історично-правовий та порівняльно-історичний* методи були використані при комплексному вивченні існуючих систем банкрутства, а саме на етапах їх виникнення та розвитку, що дозволило виявити схожість і відмінність сучасних систем банкрутства між собою та визначити їхню генетичну спорідненість, загальне і специфічне у їх розвитку (п. 1.1). За допомогою *системно-структурного* методу вивчалися структурні елементи системи банкрутства та їх характерні особливості (пункт 1.2). *Формально-логічний* метод допоміг визначити поняття (категорії) системи банкрутства та ефективною системи банкрутства, конкурсного процесу та інституту споживчого банкрутства (п.п. 1.2, 1.3, 3.2). Метод *аналогії і синтезу* допоміг провести класифікацію історичних етапів розвитку права неспроможності та сучасних систем банкрутства (п.п. 1.1, 1.2). *Порівняльно-правовий* метод дозволив порівняти вітчизняну систему банкрутства з конкурсним законодавством провідних економічних країн світу (Англії, США, Канади, Франції, Італії, Японії та Китаю) (п.п. 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Метод *моделювання та формально-юридичний* дозволили проаналізувати можливість імплементації у систему банкрутства України зарубіжні правові конструкції та підготувати пропозиції з удосконалення вітчизняної системи банкрутства (п. 3.2).

Теоретичну основу дисертаційного дослідження склали наукові праці українських та зарубіжних вчених, крім вищевказаних авторів, серед яких: К. Аверча, В.П. Астахова, О.А. Беляневич, Є.А. Васильєва, О.В. Васьковського, Т. Вера, С.А. Денисова, В.В. Зелесского, І.А. Іщенко, С.А. Кареліної, М.В. Ковалю, Т.О. Костіної, М.І. Кулагіна, К.І. Малишева, В.К. Мамутова, Є.О. Махнаєвої, В.В. Міронова, Є. Мнишенка, А.Ю. Ніколаєва, Н.М. Оніщенко, І.А. Покровського, С. Руденкова, Д.В. Скріпичнікова, В.В. Степанова, В.Г. Стругкова, О.А. Студнецьової, М.В. Телюкіної, В.А. Устименка, А.М. Філатова, Ф. Фрінда, Л.Д. Чекаленка, Г.Ф. Шершеневича, А. Azzara, R.F. Broude, L.A. Burton, B. Cova, C. Chance, K. Hoppe, J.W. Hurst, O. Hurt, P. Jark, E. Kempson, L. King, T. Liangyuan, N. Martin, S. Miyazaki, O. Naoko, A. Novarese, S. Ogishi, A. Picello, R.C. Sauer, R. Tomasic, E. Warren, A. Watson, P. Wood.

Емпіричною базою дослідження стало чинне законодавство України у сфері правового регулювання відносин неплатоспроможності та банкрутства, документи, що формують рекомендаційне право ЄС у цій галузі та законодавство про банкрутство таких зарубіжних країн, як Канада, США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія, Японія та Китай.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній юридичній науці на основі комплексного наукового дослідження проведено аналіз світових систем банкрутства за прикладом провідних економічних країн світу через призму ефективності їх правових механізмів, на основі чого проаналізовано шляхи вдосконалення інституту банкрутства в Україні. Наукова новизна результатів дослідження полягає у наступному.

Уперше:

в системах банкрутства розглянутих країн встановлено загальну тенденцію закріплення ідеї превалювання публічного інтересу над приватним та відходження від моделювання прокредиторського чи проборжницького законодавства про банкрутство, як обставини формування якісно нової категорії права неспроможності та банкрутства, а саме ефективної системи банкрутства;

обґрунтовано, що система банкрутства – це узгоджена сукупність взаємопов'язаних, взаємозумовлених та взаємодіючих елементів, а саме законодавства, правової ідеології, правової політики, правотворчої діяльності, судової та юридичної практики, що відображає основну мету правового регулювання відносин неплатоспроможності та банкрутства;

виокремлено ознаки системи банкрутства, зокрема встановлено, що будь-яка система банкрутства функціонує в межах країни та є підсистемою державної правової системи; зумовлена історичним та географічним факторами розвитку; тісно взаємодіє з політичною, економічною, ідеологічною та іншими соціальними підсистемами; має особисту структурну упорядкованість, тобто представляє собою цілісну систему взаємопов'язаних, узгоджених та тісно взаємодіючих правових елементів (засобів та явищ);

запропоновано розмежовувати підходи світових систем банкрутства стосовно правового регулювання відносин банкрутства фізичних осіб залежно від розвитку законодавства країни у цій сфері на класичний, поміркований та лояльний;

запропоновано напрями модернізації законодавства про банкрутство України, а саме: передбачити санкції за порушення, встановленого Законом України «Про банкрутство» порядку внесення авансового платежу на депозитарний рахунок нотаріуса для сплати грошової винагороди розпорядника майна; розмежувати обрахунок розміру грошової винагороди арбітражного керуючого (розпорядника майна) в залежності від суб'єкта, який ініціює порушення провадження у справі про банкрутство; регламентувати можливість відшкодування витрат арбітражного керуючого у процедурі санації та ліквідації за рахунок коштів кредиторів; встановити порядок перевірки організації й проведення аукціону до фактичного відчуження майна боржника у процедурі банкрутства шляхом затвердження господарським судом проект договору купівлі-продажу майна боржника з переможцем аукціону; передбачити можливість накладення Державним органом з питань банкрутства дисциплінарних санкцій на арбітражних керуючих на підставі ухвали суду в провадженні якого знаходиться справа про банкрутство; розмежувати розмір безспірних грошових вимог кредитора (кредиторів), на етапі порушення провадження у справі про банкрутство в залежності від обсягу річного доходу боржника.

Удосконалено:

класифікацію світових систем банкрутства залежно від джерела їх походження, шляхом поділу на дві групи: 1) первинні системи банкрутства, в яких вперше знайшли правове оформлення характерні для інституту банкрутства сучасні механізми регулювання відносин неспроможності; 2) вторинні системи банкрутства, побудовані за прототипом вже існуючих систем банкрутства;

класифікацію світових систем банкрутства залежно від ступеня їх розвитку, шляхом поділу на: 1) розвинуті системи банкрутства, для яких норми писаного права є утворенням високого інтелектуального порядку, а конкурсне законодавство виступає як самостійний соціально-правовий феномен; 2) нерозвинуті системи банкрутства, що не знайшли загальнодержавного застосування, оскільки учасниками відносин неплатоспроможності та банкрутства віддається перевага звичаєвому врегулюванню спорів, що виникають між кредиторами та боржником;

періодизацію історії становлення та розвитку конкурсного права з виявленням притаманних на кожному етапі особливостей правового регулювання відносин неплатоспроможності (банкрутства) та аргументуванням об'єктивно існуючої потреби у модернізації інституту банкрутства України;

визначення поняття «ефективна система банкрутства», з уточненням, що це система банкрутства, яка у процесі оформлення юридичних та

фактичних наслідків правового регулювання, відображає ступінь досягнення суспільно-значущих цілей;

основні принципи ефективної системи банкрутства шляхом виокремлення принципу універсальності конкурсного законодавства, принципу соціально-культурної обумовленості права неспроможності та принципу розподілення боржників за величиною;

правовий статус Державного органу з питань банкрутства з метою розширення міри його участі в процедурі банкрутства, шляхом обґрунтування необхідності надання йому таких повноважень, як витребування відомостей від судових органів та арбітражних керуючих для формування статистичної бази даних щодо кількості та галузевої належності банкрутств, причин виникнення неплатоспроможності, кількості відкриття та успішного завершення санаційних та ліквідаційних процедур; розробка шляхів вдосконалення інституту банкрутства та набуття права законодавчої ініціативи;

визначення поняття «конкурсний процес», а саме визнання його особливим видом господарського процесу, визначеним процесуальними нормами права неспроможності, що регулює порядок досудової санації та провадження у справі про банкрутство;

правові механізми захисту прав забезпечених кредиторів у процедурі банкрутства, шляхом надання забезпеченому кредитору права витребування об'єкта забезпечення в рахунок погашення боргу за умови його непродажу у складі цілісного майнового комплексу на аукціоні в процедурі банкрутства;

визначення поняття «інститут споживчого банкрутства», з уточненням, що це – самостійна система правових норм, що регулює відносини неплатоспроможності та банкрутства фізичної особи (споживача) за зобов'язаннями, які виникли у неї у зв'язку із необхідністю задоволення власних потреб;

положення щодо введення процедури розпорядження майном, шляхом встановлення обов'язку розпорядника майна виявляти (за наявності) ознаки фіктивної неплатоспроможності, доведення боржника до стану неплатоспроможності та незаконних дій у разі неплатоспроможності.

Дістало подальшого розвитку положення щодо:

порядку призначення арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) у справі про банкрутство в частині того, що під час їх відбору має обов'язково враховуватися місце фактичного проживання останніх;

формулювання факторів, що впливають на ефективність правового регулювання відносин банкрутства, в частині доповнення їх наступними: відповідність системи банкрутства рівню соціально-економічного розвитку суспільства та історичним передумовам; відповідність системи банкрутства реальним потребам та інтересам як окремих суб'єктів, так і загальному інтересу; рівень досконалості законодавства; рівень правової культури громадян;

шляхів систематизації процесуального законодавства у сфері неспроможності, формою якої має стати кодифікація норм конкурсного процесу відповідно до галузевої належності, зокрема у вигляді окремого розділу Господарського процесуального кодексу України;

врахування у законодавстві України положень зарубіжного законодавства, в частині: запровадження у вітчизняну систему банкрутства інституту дискваліфікації директорів та посилення їх відповідальності перед сторонами процедури банкрутства (передбачено законодавством Великої Британії, Німеччини та Італії); запровадження у вітчизняну систему банкрутства нового учасника процедури банкрутства – державного арбітражного керуючого (передбачено законодавством Великої Британії, США та Італії).

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що дисертація містить матеріали, придатні для використання: 1) у законотворчій діяльності – для внесення змін у Закон України «Про банкрутство» та інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів; 2) у правозастосовчій діяльності господарських судів – під час розгляду справ про банкрутство; 3) при викладанні навчальних дисциплін, а також підготовці навчальних посібників, підручників, методичних рекомендацій для студентів вищих навчальних закладів і факультетів; 4) у науково-дослідних цілях з метою здійснення подальших досліджень господарського та господарсько-процесуального права.

Основні положення дисертаційного дослідження були використані Вищим господарським судом України при наданні пропозицій та зауважень щодо удосконалення положень Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 22.12.2011 р. № 4212-VI (довідка № 13-52/1621/17 від 13.11.2017 р.).

Зарубіжний досвід розгляду спорів, пов'язаних зі справою про банкрутство, був використаний Вищим господарським судом України при підготовці п. 9 Інформаційного листа Вищого господарського суду України «Про Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції від 22.12.2011 р. № 4212-VI)» від 28.03.2013 р. № 01-06/606/2013 (довідка № 13-52/1621/17 від 13.11.2017 р.).

Положення, викладені в дисертації щодо правового статусу арбітражних керуючих та Державного органу з питань банкрутств, використано Вищим господарським судом України на етапі розроблення та затвердження постанови Пленуму ВГСУ від 14.07.2016 р. № 8 «Про затвердження нової редакції Положення про автоматизовану систему з відбору кандидатів на призначення арбітражного керуючого у справах про банкрутство» (довідка № 13-52/1621/17 від 13.11.2017 р.).

Основні положення щодо зарубіжного досвіду здійснення провадження у справах про банкрутство в ліквідаційній процедурі країн англо-американської групи використано Адвокатським об'єднанням «АЙ ЕМ ДЖІ

ПАРТНЕРС» під час надання окремих юридичних та консультаційних послуг (довідка № б/н від 13.12.2017 р.).

Напрацювання дисертаційної роботи, що стосувалися досвіду зарубіжних країн щодо порядку та підстав порушення провадження у справі про банкрутство, використовувалися у практичній діяльності Адвокатським об'єднанням «БЕРАТЕР» (довідка № б/н від 21.11.2017 р.).

Положення дисертації щодо зарубіжної практики правового порядку застосування механізмів конкурсного провадження використовувалися Товариством з обмеженою відповідальністю «Прімум Верітас» під час здійснення практичної діяльності з юридичного супроводу та надання юридичних консультацій (довідка № б/н від 18.12.2017 р.).

Особистий внесок здобувачки. На основі порівняльно-правового аналізу та критичного осмислення законодавства вітчизняної системи банкрутства та систем банкрутства провідних економічних країн світу, вивчення вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, а також судової практики застосування законодавства про банкрутство України, авторкою отримані та обґрунтовані основні наукові результати дисертації. Всі опубліковані праці належать особисто авторці.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження оприлюднено на XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку» (Київ, 2012 р.), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Європейська юридична освіта» (Київ, 2012 р.), V Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми правової системи України» (Київ, 2013 р.).

Публікації. Основні теоретичні і практичні результати дисертаційного дослідження відображено у 20 наукових працях, а саме у 3 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав, 7 статтях у наукових фахових виданнях України, 3 публікаціях за матеріалами науково-практичних конференцій та семінару, 7 статтях у інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації обумовлено метою і завданням дослідження. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 292 сторінки, з них основного тексту – 218 сторінок; робота містить список використаних джерел із 249 найменувань та 8 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділ 1 «Історично-правові передумови формування та загальна характеристика сучасних систем банкрутства» складається з трьох підрозділів, у яких досліджено історію виникнення та становлення сучасних систем банкрутства, виокремлено поняття системи банкрутства, встановлено її характерні ознаки, проведено класифікацію існуючих світових систем банкрутства та обґрунтовано доцільність здійснення порівняльно-правового

аналізу світових систем банкрутства з позиції ефективності законодавства про банкрутство.

У **підрозділі 1.1** *«Виникнення та становлення світових систем банкрутства»* предметом уваги дисертантки є історія розвитку правової концепції – неспроможність та банкрутство, які лягли в основу сучасних систем банкрутства.

Визначено основні періоди формування інституту банкрутства, які умовно розподілено на такі періоди як: зародження (часи Стародавнього Риму), формування (XVI – XVII ст.ст.), становлення (XVIII – XIX ст.ст.), пом'якшення (кін. XIX – поч. XX ст.ст.) та сучасний (кін. XX – поч. XXI ст.ст.) для якого характерний відхід від розмежування систем банкрутств на прокредиторські та проборжникові, а також формування якісно нової категорії права – ефективна система банкрутства.

Обґрунтовано, що конкурсне законодавство завжди виступало універсальним інструментом вирішення не суто правових конфліктів, а й правовим інструментом розв'язання соціальних, економічних, трудових відносин у суспільстві.

У **підрозділі 1.2** *«Поняття, ознаки та класифікація світових систем банкрутства»* досліджується система банкрутства, як самостійна правова конструкція, що найбільш всебічно відображає характер права неспроможності, установленого на тій чи іншій території. Аналізується поняття системи банкрутства, його соціально-економічний зміст та характерні ознаки й складові елементи системи.

Обґрунтовано, що система банкрутства є самостійною підсистемою загальнонаціональної системи права, що проявляється у її взаємодії з іншими соціальними підсистемами.

Встановлена необхідність дослідження світових систем банкрутства через призму змістовної та формальної ознаки їх вираження, оскільки змістовна передбачає наявність основоположних принципів та цілей правового регулювання, досягнення яких дає можливість вести мову про ефективність системи банкрутства, а формальна проявляється у сукупності правових засобів конкурсного законодавства, що спрямовані насамперед на досягнення поставленого результату, зокрема забезпечення ефективності правового регулювання.

Здійснено комплексну класифікацію існуючих систем банкрутства за джерелом походження, ступенем розвитку, пануючою доктриною мислення сферою та обсягом дії.

У **підрозділі 1.3** *«Система банкрутства як механізм ефективного правового регулювання»* сформульовано визначення поняття «ефективна система банкрутства», виокремлено основні принципи та цілі ефективної системи банкрутства.

З урахуванням науково-практичних напрацювань у цій сфері таких міжнародних організацій, як Всесвітній Банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародний валютний фонд, Організація

економічної співпраці та розвитку і Комісія ООН з права міжнародної торгівлі було встановлено, що тенденції розвитку існуючих систем банкрутства, як в межах національних систем, так і при їхній транснаціональній взаємодії, тяжіють саме до моделювання конкурсного законодавства у відповідності до ознак ефективної системи банкрутства.

Встановлено, що обраний нашою державою напрям економічної інтеграції та правової уніфікації зумовив гостру необхідність у формуванні в вітчизняній системі банкрутства ключових цілей інституту банкрутства, які узгоджувалися з тими цілями права неспроможності, що ставляться перед інститутом банкрутства світовою спільнотою.

Розділ 2 «Англо-американські системи банкрутства та системи банкрутства країн Європи» складається з двох підрозділів, у яких досліджено системи банкрутства провідних економічних країн англо-американської та європейської правових груп.

У **підрозділі 2.1 «Системи банкрутства країн англо-американської правової сім'ї (США, Велика Британія, Канада)»** проведено комплексне порівняльно-правове дослідження систем банкрутства Сполучених Штатів Америки, Великої Британії та Канади.

Проаналізовано порядок, форму та організацію діяльності такої фігури процедури банкрутства як державний арбітражний керуючий. На прикладі розглянутих систем банкрутства США та Великої Британії здійснено аналіз функціональної площини вказаного учасника провадження у справі про банкрутство та обґрунтовано можливість вирішення низки проблем вітчизняної системи банкрутства, шляхом запровадження фігури державного арбітражного керуючого в систему банкрутства України. Крім того, проведено комплексне дослідження інституту дискваліфікації директорів, притаманного британській системі банкрутства та інше.

Встановлено, що досліджувані системи банкрутства США та Великої Британії є прикладом зовнішньої досконалості конкурсного законодавства з огляду на наявність окремо розробленого та регламентованого процесуального законодавства у цій сфері.

У **підрозділі 2.2 «Системи банкрутства провідних країн Європи (Німеччина, Франція, Італія)»** здійснено дослідження систем банкрутства вказаних країн Європи.

Проаналізовано досліджувані системи банкрутства з позиції універсальності їх конкурсного законодавства, що проявляється у втіленні принципу розмежування суб'єктів банкрутства за величиною та обсягом їх виробництва.

За прикладом систем банкрутства Франції та Німеччини виокремлено головні механізми регулювання діяльності арбітражних керуючих. Встановлено, що регламентування практичних механізмів притягнення арбітражних керуючих до фінансової та кримінальної відповідальності у вітчизняну систему банкрутства є потенційно дієвим способом уникнення

масових зловживань та порушень з боку останніх приписів конкурсного законодавства України.

Виокремлено італійські та німецькі механізми притягнення директорів та інших учасників процедури банкрутства до відповідальності за умисне спричинення збитків боржнику. Крім того, проаналізовано універсальність систем банкрутства країн Європи, як і країн англо-американської правової сім'ї, що проявляється у наявності інституту банкрутства фізичних осіб.

Розділ 3 «Системи банкрутства азійського регіону та сучасні тенденції розвитку конкурсного законодавства» містить два підрозділи, в яких проаналізовано системи банкрутства Китаю та Японії та обґрунтовано основні напрями реформування вітчизняної системи банкрутства.

У **підрозділі 3.1 «Системи банкрутства країн Східної Азії (Японія, Китай)»** проведено дослідження систем банкрутства провідних економічних країн Східної Азії: Китаю та Японії.

Встановлено, що розглянуті системи банкрутства, як і вітчизняний інститут банкрутства, формувалися шляхом запозичення та адаптації правового інструментарію конкурсного законодавства зарубіжних країн, зокрема таких як США, Велика Британія, Німеччина та Франція. Крім того, система банкрутства Японії є яскравим прикладом практичної реалізації принципу розподілення боржників за величиною як показника гнучкості конкурсного законодавства, що є ознакою ефективної системи банкрутства.

Обґрунтовано, що східно-азійським країнам притаманний досить прогресивний, в порівнянні з країнами англо-американського та європейського регіонів, підхід до фігури арбітражного керуючого, як учасника провадження у справі про банкрутство. Наприклад, конкурсне законодавство Японії виокремлює як тимчасових, так і постійних керуючих, та передбачає можливість призначення двох піклувальників (арбітражних керуючих у реорганізаційних процедурах), один з яких буде очолювати юридичний супровід боржника в банкрутстві, інший – бізнес. Натомість, Китай став виключним прикладом системи банкрутства, яка передбачає можливість призначення арбітражним керуючим, як фізичну особу, так і юридичну організацію (ліквідаційну групу).

У **підрозділі 3.2 «Шляхи вдосконалення вітчизняної системи банкрутства на основі зарубіжного досвіду правового регулювання відносин банкрутства»** встановлено головні проблемні аспекти правового регулювання вітчизняної системи банкрутства та запропоновано шляхи їх вирішення.

В процесі розробки практичних рекомендацій по вдосконаленню вітчизняної системи банкрутства, удосконалено визначення поняття «інститут споживчого банкрутства» та «конкурсний процес». Крім того, виділено основні підходи країн до правового регулювання відносин у сфері банкрутства фізичних осіб, а саме класичний, поміркований та лояльний.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило отримати нові науково обґрунтовані результати, які розв'язують наукове завдання, що полягає у розробці теоретичних положень та практичних рекомендацій стосовно вдосконалення вітчизняної системи банкрутства та підвищення ефективності правового регулювання у цій сфері на основі комплексного порівняльно-правового аналізу сучасних систем банкрутства провідних економічних країн світу. Сформульовано наступні основні теоретичні та практичні висновки.

1. У ході дослідження історії розвитку сучасних систем банкрутства виокремлено основні періоди формування інституту банкрутства, проведено класифікацію існуючих систем банкрутства та визначено цільову направленість сучасного конкурсного законодавства. Встановлено загальну тенденцію відходження від моделювання прокредиторського чи пророборжницького законодавства про банкрутство та формування серед країн з високим економічним розвитком, якісно нової категорії права неспроможності – ефективної системи банкрутства.

2. Обґрунтовано, що система банкрутства, як самостійна правова категорія є узгодженою сукупністю взаємопов'язаних, взаємозумовлених та взаємодіючих елементів, а саме законодавства, правової ідеології, правової політики, правотворчої діяльності, судової та юридичної практики, що відображає основну мету правового регулювання відносин неплатоспроможності та банкрутства; Встановлено, що система банкрутства поєднує у собі не тільки формальну ознаку вираження (конкурсне законодавство), але й відображає змістовне наповнення досліджуваного явища (принципи та цілі правового регулювання).

3. Сформульовані основні цілі та принципи ефективної системи банкрутства та встановлено, що ефективна система банкрутства в процесі оформлення юридичних та фактичних наслідків правового регулювання, відображає ступінь досягнення суспільно-значущих цілей.

4. Виокремлено основні напрями реформування вітчизняної системи банкрутства, до яких віднесено вирішення проблеми невизначеності процесуальної сторони правового регулювання відносин неплатоспроможності; збалансування організаційних та контрольних функцій між суб'єктами, що забезпечують функціонування інституту банкрутства (господарські суди, арбітражні керуючі та Державний орган з питань банкрутства); вирішення проблеми оплати праці арбітражних керуючих та притягнення їх до відповідальності; забезпечення принципу універсальності та гнучкості законодавства про неспроможність шляхом розроблення правових механізмів банкрутства фізичних осіб та розподілу боржників за об'ємом здійснюваної господарської діяльності; розв'язання процесуальних неузгодженостей в процесі виявлення ознак фіктивного банкрутства на етапі розпорядження майном; розв'язання проблеми надмірних зловживань інститутом банкрутства всіма учасниками процедури; удосконалення

інституту визнання недійсними правочинів (договорів) та спростування майнових дій боржника.

5. За наслідками комплексного порівняльно-правового аналізу законодавства про банкрутство провідних економічних країн світу виявлено ряд правових механізмів, які при коректній адаптації можуть бути запровадженні у вітчизняну систему банкрутства, що позитивно вплине на показник ефективності правового регулювання у цій сфері. До таких віднесено, зокрема, інститут дискваліфікації директорів, передбачений законодавством Великої Британії та участь у процедурі банкрутства такого учасника, як державний арбітражний керуючий, передбаченого законодавством Великої Британії, США та Італії.

6. На прикладі систем банкрутства розглянутих країн обґрунтовано, що наявність чітко окресленого процесуального конкурсного законодавства є одним з показників ефективності права неспроможності, практичне використання якого сприяє уникненню процесуальних неузгодженостей правового регулювання, які, в свою чергу, зумовлені специфікою суб'єктного складу відносин банкрутства та порядком здійснення провадження у справі про банкрутство. У зв'язку з чим, запропоновано кодифікувати норми конкурсного процесу відповідно до галузевої належності, зокрема у вигляді окремого розділу Господарського процесуального кодексу України.

7. Виокремлено оптимальну модель обслуговування процедури банкрутства, притаманну країнам англо-американської правової сім'ї, що побудована за принципом тісної взаємодії між суб'єктами забезпечення функціонування інституту банкрутства, такими як арбітражним керуючим, Державним органом з питань банкрутства та судом. При цьому встановлено, що повноваження Державного органу з питань банкрутства не можуть обмежуватися функціями опосередкованого характеру, як це відбувається в Україні, оскільки останній може вдало виступати носієм законотворчої, статистичної, рекомендаційної, контрольної, інвестиційної функцій та приймати безпосередню участь у процедурі банкрутства через державного арбітражного керуючого.

8. Обґрунтовано доцільність приведення вітчизняної системи банкрутства до об'єктивних соціально-економічних потреб суспільства. Зокрема, на основі проведеної класифікації інституту банкрутства фізичних осіб, який існує в світових системах банкрутства (із виділенням таких видів як класичний, поміркований, лояльний), встановлено, що досвід Німеччини, Франції та Японії може слугувати найкращим прикладом для моделювання інституту споживного банкрутства України.

9. Встановлено, що системи банкрутства розглянутих країн азіатського регіону, з одного боку, функціонують в умовах найрозвиненішого економічного середовища, з іншого, як і вітчизняна система банкрутства, формувалися шляхом запозичення та адаптації європейських та англо-американських правових конструкцій. У зв'язку з чим, досвід імплементації

прогресивних механізмів права неспроможності таких країн як Японія та Китай, був врахований під час розроблення пропозицій з удосконалення вітчизняного законодавства про банкрутство.

10. Запропоновано механізми удосконалення вітчизняної системи банкрутства, зокрема шляхом удосконалення процедури продажу майна боржника на аукціоні, посилення механізмів захисту прав забезпечених кредиторів у процедурі банкрутства та порядку встановлення ознак фіктивного банкрутства та доведення боржника до стану неплатоспроможності.

11. Встановлено, що розмір річного доходу боржника підлягає врахуванню під час обрахунку суми безспірних грошових вимог кредитора (кредиторів) до боржника на етапі порушення провадження у справі про банкрутство, оскільки останнє забезпечить реалізацію одного з принципів ефективної системи банкрутства, а саме принципу розподілення боржників за величиною.

12. Запропоновано шляхи вирішення існуючих проблем вітчизняного інституту арбітражних керуючих, а саме: встановлення санкції за порушення встановленого законом порядку внесення авансового платежу на депозитарний рахунок нотаріуса для сплати грошової винагороди розпорядника майна; розмежування порядку обрахунку розміру грошової винагороди арбітражного керуючого (розпорядника майна) залежно від суб'єкта, який ініціює порушення провадження у справі про банкрутство; регламентування можливості відшкодування витрат арбітражного керуючого у процедурі санації та ліквідації за рахунок коштів кредиторів; призначення арбітражних керуючих у справі про банкрутство з врахуванням місця їх фактичного проживання; регламентування можливості накладення Державним органом з питань банкрутства дисциплінарних санкцій на арбітражних керуючих на підставі ухвали суду в провадження якого знаходиться справа про банкрутство.

За наслідками дослідження розроблено пропозиції стосовно внесення змін і доповнень до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях України

1. Чорна Ю.В. Особливості конкурсного процесу в судовому провадженні. *Вісник господарського судочинства*. 2013. № 5. С. 121–127.
2. Чорна Ю.В. Законодавство про неспроможність в Японії. *Право України*. 2013. № 3-4. С. 435–442.
3. Чорна Ю.В. Роль «м'якого права» міжнародних організацій на сучасному етапі розвитку конкурсного права в Україні. *Право України*. 2014. № 6. С. 230–239.

4. Чорна Ю.В. Світові тенденції застосування політики «нового старту» до неплатоспроможних фізичних осіб. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 218–223.

5. Чорна Ю.В. Інститут арбітражного управління: вітчизняні недоліки та зарубіжний досвід. *Вісник господарського судочинства*. 2016. № 1. С. 195–201.

6. Чорна Ю.В. Поняття та основні ознаки системи банкрутства. *Вісник національної академії правових наук України*. 2016. № 1 (84). С. 145–155.

7. Чорна Ю.В. Інститут банкрутства як універсальна система норм урегулювання неплатоспроможності. *Економіка та право*. 2016. № 1 (43). С. 33–39.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

8. Чорна Ю.В. Законодательство о банкротстве как механизм эффективного правового регулирования. *European Applied Sciences*. 2013. № 3. P. 207–211.

9. Чорна Ю.В. Цели законодательства о банкротстве на современном этапе развития. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2014. № 3. Volume 2. P. 51–55.

10. Чорна Ю.В. Правове становище суб'єктів забезпечення конкурсного провадження: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2016. № 1/1 (18). С. 56–60.

Матеріали наукових конференцій, семінару

11. Дяченко Ю.В. Правовий статус кредиторів у конкурсному процесі. *Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку*: зб. наук. праць XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 березня 2012 р.) / Київський ун-т права НАН України. Київ, 2012. С. 383–388.

12. Чорна Ю.В. Римське приватне право як джерело пізнання стародавнього конкурсного процесу. *Європейська юридична освіта*: зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 12–14 жовтня 2012 р.) / Київський ун-т права НАН України. Київ, 2012. С. 110–112.

13. Чорна Ю.В. Роль міжнародних організацій на сучасному етапі розвитку конкурсного права. *Сучасні проблеми правової системи України*: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 листопада 2013 р.) / Київський ун-т права НАН України. Київ, 2013. С. 248–250.

Інші публікації

14. Дяченко Ю.В. Юридична природа моделей банкрутства. *Санація та банкрутство*. 2011. № 3-4. С. 140–146.

15. Чорна Ю.В. Японія – яскравий представник конкурсного процесу країн Східної Азії. *Санація та банкрутство*. 2012. № 3-4. С. 218–224.

16. Чорна Ю.В. Сучасні тенденції розвитку інституту банкрутства. *Санація та банкрутство*. 2013. № 1-2. С. 298–303.

17. Чорна Ю.В. Керівництво ЮНСІТРАЛ для законодавчих органів з питань законодавства про неспроможність як джерело конкурсного права в Україні. *Санація та банкрутство*. 2014. № 2. С. 107–110.

18. Чорна Ю.В. Законодавство Великої Британії про неспроможність. *Санація та банкрутство*. 2014. № 3-4. С. 240 – 248.

19. Чорна Ю.В. Система законодавства Канади про банкрутство: загальна характеристика. *Санація та банкрутство*. 2015. № 1. С. 129–134.

20. Чорна Ю.В. Італійський інститут неплатоспроможності та банкрутства. *Санація та банкрутство*. 2015. № 2. С. 110–115.

АНОТАЦІЯ

Чорна Ю.В. Світові системи банкрутства: господарсько-правовий аспект. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право. – Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Київ, 2018.

Дисертація присвячена дослідженню світових систем банкрутства провідних економічних держав світу в аспекті їх господарсько-правової реалізації. Проаналізовано еволюцію розвитку інституту банкрутства від часів зародження механізмів конкурсного права до сучасних тенденцій становлення міжнародної доктрини банкрутства.

Охарактеризовано поняття та ознаки систем банкрутства, здійснено класифікацію існуючих систем банкрутства. Виокремлено універсальну правову категорію – «ефективна система банкрутства» та здійснення порівняльно-правовий аналіз вітчизняної системи банкрутства та систем банкрутства США, Великої Британії, Канади, Німеччини, Франції, Італії, Китаю та Японії. Запропоновані основні цілі та принципи ефективною системи банкрутства. Проведено комплексне дослідження обраних систем банкрутства шляхом здійснення порівняльно-правового аналізу окремих механізмів конкурсного законодавства. Розкрито основну групу проблем системи банкрутства України та запропоновані теоретичні та практичні рекомендації щодо реформування права неспроможності та банкрутства України.

Ключові слова: банкрутство, неспроможність, світові системи банкрутства, ефективна система банкрутства, зарубіжний досвід, споживче банкрутство.

АННОТАЦИЯ

Чорна Ю.В. Мировые системы банкротства: хозяйственно-правовой аспект. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.04 – хозяйственное право, хозяйственно-

процессуальное право. – Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, Киев, 2018.

Диссертация посвящена комплексному исследованию мировых систем банкротства ведущих экономических стран мира, таких как США, Великобритании, Канады, Германии, Франции, Италии, Китая и Японии. В работе автором осуществлен анализ истории развития и становления мировых систем банкротства начиная со времен зарождения механизмов конкурсного права, заканчивая современными тенденциями становления международной доктрины банкротства. Выделены характерные направления развития современного права несостоятельности (банкротства) в соответствии с позицией ведущих Европейских организаций.

В ходе изучения такого парового феномена, как система банкротства, в работе раскрываются его характерные особенности, составляющие элементы системы банкротства, предлагается классификация существующих систем банкротства и формулируется понятие «система банкротства». В частности, автором предлагается рассматривать систему банкротства в качестве согласованной системы взаимосвязанных, взаимообусловленных и взаимодействующих элементов, которые и составляют ее внутреннюю инфраструктуру, а также отображают главную цель правового регулирования.

На этапе реформирования конкурсного законодательства, обоснована целесообразность выделения универсальной правовой категории «эффективная система банкротства», с определением ее как системы банкротства, которая в процессе формирования фактических и юридических последствий правового регулирования, отображает результат достижения общественно значимых целей. Сформулированы основные цели и принципы эффективной системы банкротства.

Комплексное исследование избранных систем банкротства проведено путем осуществления сравнительно-правового анализа отдельных механизмов конкурсного законодательства систем банкротства избранных стран, а именно: источников законодательства о банкротстве; оснований возбуждения процедуры банкротства; субъектов, обеспечивающих ход дела (арбитражных управляющих, судов и Государственного органа по вопросам банкротства); реорганизационных и ликвидационных процедур, института оспаривания сделок должника и признания их недействительными, института потребительского банкротства.

Обоснована возможность внедрения в национальную систему банкротства заимствованных правовых механизмов, таких как институт дисквалификации директоров должника (предусмотренного законодательством Великобритании) и введения государственного арбитражного управляющего, как нового участника процедуры банкротства, представляющего интересы Государственного органа по вопросам банкротства (предусмотренного в Великобритании, США и Италии).

Раскрыта основная группа проблем системы банкротства Украины и предложены практические рекомендации по реформированию права несостоятельности и банкротства Украины. Выделены основные пути решения основных проблемных моментов, возникающих в ходе осуществления судопроизводства по делу о банкротстве в Украине, к которым отнесено: отсутствие процессуального конкурсного законодательства; налаживание согласованности в организационных и контрольных функциях между арбитражными управляющими, судами и Государственным органом по вопросам банкротства; вопросы ответственности и оплаты работы арбитражных управляющих; отсутствие института потребительского банкротства; несоответствие, установленного Законом Украины «О банкротстве», единого показателя суммы беспорных требований кредиторов к должнику, для всех должников; обнаружение признаков фиктивного банкротства в процедуре распоряжения имуществом должника; необходимости усиления контрольных механизмов за реализацией имущества должника.

Ключевые слова: банкротство, несостоятельность, мировые системы банкротства, эффективная система банкротства, зарубежный опыт, потребительское банкротство.

ANNOTATION

Chorna Yu.V. World bankruptcy systems: economic and legal aspects. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.04 – economic law; economic procedural law. – Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2018.

The dissertation is devoted to the study of the world's leading bankruptcy systems of the leading economic countries in the aspect of their economic and legal implementation. The evolution of the bankruptcy institute since initiation of the mechanisms of competition law to the modern tendencies of establishing the international bankruptcy doctrine has been analyzed.

Concepts and features of bankruptcy systems have been characterized, the elements of the bankruptcy system distinguished, and classification of existing bankruptcy systems carried out. The rationale of separating the universal legal category as effective bankruptcy system has been substantiated and the comparative legal analysis of the domestic bankruptcy system alongside with bankruptcy systems of the United States, Great Britain, Canada, Germany, France, Italy, China and Japan has been performed. There have been established main goals and principles of effective bankruptcy system. Comprehensive study of the selected bankruptcy systems has been carried out by comparatively legal analysis of certain mechanisms of competition law. The main group of problems of the bankruptcy system of Ukraine has been

described and practical recommendations for reforming the law of insolvency and bankruptcy of Ukraine offered.

Key words: bankruptcy, insolvency, world bankruptcy systems, effective bankruptcy system, foreign experience, consumer bankruptcy.

Гарнітура Таймс. Формат 60x84/16.
Наклад 130. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 20.08.2018. Замовлення 498.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (068) 126-49-26
E-mail: lesya3000@ukr.net